

Шацька З. Я., к.е.н., доцент, Мельник А. О., магістр

Київський національний університет технологій та дизайну

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. В статті розглянуто проблематику українського бізнесу в умовах воєнного стану та до повномасштабного вторгнення. Узагальнено шляхи подолання цих проблем як зі сторони держави, так зі сторони самих підприємств в контексті післявоєнного відновлення економіки країни.

Ключові слова: бізнес; підприємства; релоковані підприємства; ФОП; воєнний стан; повномасштабне вторгнення.

Shatskaya Z., Melnyk A.

Kyiv National University of Technologies and Design

PROBLEMS OF UKRAINIAN BUSINESS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Abstract. The article examines the problems of Ukrainian business under martial law and before a full-scale invasion. Ways to overcome these problems both from the side of the state and from the side of the enterprises themselves in the context of the post-war recovery of the country's economy are summarized.

Keywords: business; enterprises; relocated enterprises; FOP; martial law; full-scale invasion.

Вступ. У 2021 році ВВП України сягнув майже 200 млрд доларів США. Було отримано понад 5 млрд доларів США прямих іноземних інвестицій та зростання експорту. За програмою «Доступні кредити 5-7-9%» у 2021 році бізнес отримав 65 млрд грн та 6,5 млрд грн за карантинними програмами. Створено сприятливі умови для залучення закордонних інвестицій в економіку до «UkraineInvest» звернулось 27 інвесторів з інвестиційними проектами на суму понад 2 млрд доларів США. До Мінекономіки вже надійшло 3 перших заявки на отримання державної підтримки. Залучено прями інвестиції у створення нових виробництв в країні через механізм індустріальних парків – до Реєстру індустріальних (промислових) парків включено 7 індустріальних парків.

За підсумками 2021 року Україна отримала рекордний результат експорту товарів на суму 68,2 млрд доларів США. В експорті з'явилося 28 нових товарних позицій – це додаткові 28 млн доларів. Зростання експорту відбулось по понад 800 товарних позиціях. Вітчизняні експортери розпочали поставки до 5 нових країн: Малаві, Сінт-Мартен (Нідерландська частина), Лесото, Ангілья, Джерсі.

Започатковано переговорий процес з ЄС щодо подальшої тарифної лібералізації в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Схвалено сторонами План пріоритетних дій щодо посилення імплементації поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі Україна – ЄС у 2021-2022 роках.

Вдалося не тільки зберегти стабільну ситуацію на ринку праці України через надання фінансової допомоги бізнесу, а й створити нові робочі місця. Так, кількість працевлаштованих на створених нових робочих місцях за 9 місяців 2021 року досягла майже 400 тисяч осіб. Крім того, за сприянням Державної служби зайнятості впродовж 11 місяців 2021 року роботи знайшли близько 500 тисяч чоловік в країні [5].

З початком війни, що розпочалася 24 лютого 2022 року, розвиток вітчизняного бізнесу було призупинено. Частина підприємств втратило своє майно внаслідок бойових дій, частина залишилася на тимчасово окупованих територіях. З метою збереження бізнесу частина підприємств була вимушена перемістити свій бізнес до більш спокійних

західних територій або закордон. В умовах війни питання ефективного функціонування вітчизняних підприємств набуло особливої актуальності у зв'язку з необхідністю адаптації підприємств в умовах військового стану та пошуку джерел підтримки бізнесу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем функціонування вітчизняного бізнесу в умовах військового стану та узагальнення напрямів його відновлення.

Результати досліджень. З початком повномасштабної війни в Україні під загрозою повного знищення опинилася сотні тисяч підприємств. Збитки України від повномасштабної війни сягнули вже понад 127 млрд доларів. Тільки протягом літа 2022 р. війна завдала збитків в економіці країни на понад 31 млрд доларів США [2]. Починаючи від початку вторгнення, за словами прем'єр-міністра України Д. Шмигала, близько 17% всього бізнесу в Україні повністю припинило свою роботу, а 60% працює на рівні нижчому за той, який був у до воєнний період. Сума збитків, завдана підприємствам та промисловості становить вже понад 10 млрд доларів, і ця цифра постійно зростає.

Однак, не зважаючи на складні обставини, станом на вересень 2022 року 47% вітчизняних підприємств відновило роботу у повному обсязі. Разом з тим, 50% підприємств не повністю відновили свою діяльність, а саме:

- обмежили географію присутності в регіоні – 37% опитаних підприємств;
- працюють онлайн – 17% опитаних підприємств;
- вимушено закрили частину офісів, торгових точок чи відділень – а 16% опитаних підприємств.

Ключовим сферами економіки України до війни були видобувна промисловість, металургія та агропромисловий сектор були, але зараз ці сфери в результаті війни зазнали найбільших втрат [11].

Станом на листопад 2022 р. було зруйновано або пошкоджено понад 412 підприємств, з яких 64 – це великі та середні підприємства [2]. Кількість релокованих підприємств, які перевезли свої виробничі потужності в більш безпечні регіони станом на кінець жовтня – початок листопада становить 761 підприємство, з яких вже понад 588 працюють на новому місці, а 274 здійснюють пошуки придатної локації або способу транспортування засобів виробництва. Програма релокації вітчизняній підприємств, запроваджена Урядом, є відкритою для усього без винятку бізнесу, що знаходиться у зоні ризику та активних бойових дій, в тому числі зі штатом 10–20 осіб. Пріоритетними в отриманні державної підтримки з релокейту є підприємства стратегічно важливого значення, що виготовляють продукцію першої необхідності для забезпечення потреб військових, тероборони та цивільного населення.

Серед релокованих підприємств, яким вдалось відновити свою діяльність на новому місці, найбільшу частку складають підприємства:

- оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспорту – 40,24%;
- переробної промисловості – 31,71%;
- інформації та телекомунікації – 6,32%;
- професійної, наукової та технічної діяльності – 5,85%;
- будівництва – 4,15% [3].

Найбільше підприємств релокувалося до:

- Львівської обл. – 30% підприємств;
- Закарпатської обл. – 17% підприємств;
- Чернівецької обл. – 11% підприємств;
- Івано-Франківської обл. – 8% підприємств;
- Хмельницької обл. – 7% підприємств;

– Тернопільської обл. – 7% підприємств [4].

Грунтуючись на цих даних, можна з точністю сказати, що понад 80% релокованих підприємств змогли відновити свою роботу на місцях своєї нової дислокації.

Нормативно-правовою базою, що регулює реалізацію програми релокейту бізнесу в Україні є такі законодавчі акти, а саме:

1. Розпорядження КМУ від 25.03.2022 № 246-р «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію»;

2. Постанова Уряду № 305 від 17.03.2022, що регламентує безоплатне перевезення майна вітчизняних підприємств, установ та організацій згідно з переліком, який формується Міністерством економіки й передається до Міністерства інфраструктури;

Створення платформи цифрової трансформації з метою забезпечення допомоги щодо релокейту бізнесу на базі ДП «Прозорро.Продажі» за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та експорту Дія.Бізнес [10].

Крім того, підприємство, що ухвалило рішення перемістити свої виробничі потужності, отримує від держави пакет підтримки, який включає наступні опції [4]:

- підбір місця розташування для потужностей підприємства;
- допомога з перевезенням на нову локацію;
- сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників;
- підтримка у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту.

У серпні 2022 року ГО «Центром «Розвитку корпоративної соціальної відповідальності» в рамках проекту «Future of Work» та координації діяльності робочої групи щодо створення сприятливих умов для підприємництва на заході України було проведено дослідження аналізу стану підприємництва та розроблено пропозиції щодо створення сприятливих умов для підприємництва в Україні в умовах військового стану. Війна вплинула можливість бізнесу повноцінно функціонувати, а саме:

– підприємства повністю або майже повністю припинили роботу починаючи з 24.02.2022 року – 46,8% опитаних підприємств;

– не змінили або збільшили обсяги робіт у порівнянні з довоєнним часом – 12,4% опитаних підприємств;

– змушені здійснити релокацію, більшість з них зі Сходу України – 19% опитаних підприємств;

– вже релокували свої виробничі потужності та персонал чи здійснять це найближчим часом – підприємств 41% опитаних підприємств Сходу.

Скорочення обсягів роботи привели і до скорочення працівників на підприємствах МСБ, а саме:

- 20% персоналу були відправлені у відпустку;
- 27% працює на умовах скорочення заробітної плати;
- 20% було скорочено (понад 1 млн осіб).

За узагальненою самооцінкою власників та CEO, загальні втрати МСП за період війни сягнули 85 млрд дол. (не враховуючи недоотриманих прибутків) [1].

За результатами дослідження Gradus щодо умов організації бізнесу в умовах воєнного стану в Україні, проведеного у липні 2022 року виявлено, що 32% опитаних підприємств перемістили або переміщують свій бізнес, з них:

- 72% перемістили бізнес в межах України;
- 11% – за кордон;
- 17% – і в межах України і за кордон.

Серед причин, що зумовили переміщення підприємства були наступні:

- намагання зберегти бізнес – 38% опитаних підприємств;
- наявність замовлень / клієнтів на нових ринках – 30% опитаних підприємств;
- вирішення логістичних проблем – 28% опитаних підприємств.

Серед головних критеріїв вибору країни для переміщення бізнесу стали:

- попит на продукти / послуги бізнесу – 36% опитаних підприємств;
- розвиненість інфраструктури – 29% опитаних підприємств;
- незначна частка законодавчих бар'єрів для початку бізнесу – 29% опитаних підприємств;

підприємств;

– впевненість переважної більшості респондентів в тому, що український бізнес спроможний бути конкурентоспроможним та успішним на європейських ринках – 83% опитаних підприємств.

В умовах військового стану загальні потреби підприємств МСБ у фінансуванні становить 73,9 млрд. дол. Для 41% підприємств пріоритетом діяльності є пошук джерел фінансування [1]. Для релокованих підприємств основні потреби полягають у пошуку виробничих та складських приміщень, пошуку житла для співробітників та фінансової підтримки для покриття оборотних коштів та закупівлі обладнання. Місцева влада долучається до допомоги у пошуку приміщень і житла для релокованих підприємств у своїй області. Однак, програми наданням безповоротної фінансової підтримки наразі запровадили лише Львівська та Рівненська області, Павлоградська міська рада Дніпропетровської області та Крупецька сільська територіальна громада Хмельницької області.

Однією з проблем, з якою стикнулися вітчизняні підприємства, навіть в умовно спокійних регіонах є відтік персоналу. Відбувається міграція економічно активного населення на захід країни або закордон, куди вже виїхало понад 4 мільона українців, внаслідок чого вітчизняні підприємства втрачають кваліфікованих працівників [7].

Серед найбільш впливовіших проблем вітчизняних підприємств є підвищення цін, значне зниження купівельної спроможності населення, нестабільність курсу валют та проблеми логістики і постачання. Проте, близько 80% підприємців зазначають, що не заважаючи на всі перелічені труднощі, не збираються припиняти свою діяльність, а навпаки підтримувати економіку країни в такий складний та вкрай важливий час [2].

Незважаючи на проблеми організації діяльності вітчизняних підприємств в умовах війни, за даними дослідження [1]. 93,4% опитаних підприємств залучені до допомоги країні під час війни, близько 70% – безпосередньо у волонтерську діяльність. Коже п'яте (а на Заході України – кожне третє) підприємство переконане, що саме розвиток бізнесу, створення нових робочих місць, своєчасна та повна сплата податків – важливий внесок в перемогу України у війні з російською федерацією.

Також потрібно зазначити, що не дивлячись на багаточисельні проблеми з веденням бізнесу, в умовах військового стану достатньо активно працює галузь громадського харчування. На сьогоднішній день працює 74% закладів громадського харчування порівняно з довоєнним періодом.

Попри військовий стан у жовтні 2022 р. в Україні зафіксовано сплеск нових реєстрації ФОП (21,3 тис. суб'єктів) та підприємств різних форм власності (3,2 тис. суб'єктів), незважаючи на масовані обстріли ворога по українських містах [5].

Важливим кроком для підтримки українського бізнесу з боку держави, стала дерегуляція шляхом зменшення податкового навантаження та спрощення митної процедури. Деретуляція – є найпростішим інструментом для держави, адже не потребує фінансових ресурсів. Таким чином, спрощення адміністративного та податкового тиску на бізнес в цілому, дозволило отримати більше ресурсів в обігу і дало можливість швидко

реагувати на зовнішні зміни та швидко розраховуватися зі своїми зобов'язаннями. На початку березня, Верховна Рада України ухвалила ряд законопроектів, якими відтермінували сплату податків (був введений мораторій на всі види податкових перевірок, та було відмінено покарання за невчасну сплату податків).

Важливим рішенням в умовах війни стало зниження податкового навантаження на ФОПів 1-шої та 2-гої категорії. Починаючи з 1 квітня 2022 р. підприємці першої та другої групи мають можливість не сплачувати єдиний податок та не заповнювати декларацію єдиного платника податків. ФОПи 3-ї категорії на спрощеній системі отримали можливість сплачувати лишень 2% від отриманого прибутку замість 5%.

Проте варто розуміти, що зниження податкового навантаження та спрощена система оподаткування для певних категорій підприємств, є тимчасовим заходом, що можуть бути відмінені, адже через них бюджет країни не доотримує великої кількості надходжень, що в свою чергу призводить до його дефіциту. Так, 21 червня Верховною Радою України, було затверджено законопроект №7418, про повернення мита та оподаткування ПДВ на імпортні товари та на ввезення авто (дані мита були скасовані після повномасштабного вторгнення). Законопроект відновлює такі види оподаткування:

- для товарів, що ввозяться платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи;
- для підприємств, які не сплачують ввізне мито;
- для транспортних засобів, що ввозяться громадянами [6].

З метою підтримки конкурентоспроможності українських підприємств в умовах воєнного стану держава впроваджує системи підтримки та кредитування зі сторони держави та наших іноземних партнерів. Так, в рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» за час дії воєнного стану, завдяки пільговому кредитуванню, позики отримали більш як 13,5 тисячі вітчизняних підприємств на суму понад 54 мільярдів гривень. Одною з найвідоміших іноземних програм допомоги українському бізнесу є програма «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» за участі європейських країн. Дана програма уже підтримує понад 300 суб'єктів малого та середнього бізнесу України, які найбільше постраждали від війни проти України. Відколи програма набрала чинності, допомогу отримали маже 8000 підприємств та створено понад 20000 робочих місць [7].

Висновки. Вітчизняним підприємствам в результаті повномасштабного вторгнення було нанесено непоправних збитків, для ліквідації яких потрібні мільярди доларів. Делокація підприємств з прифронтових зон в більш безпечних регіонів є життєво необхідним заходом для відновлення їх нормального функціонування в умовах воєнного стану. Не дивлячись на всі вищезазначені труднощі, більшість українських підприємств змогло утриматись на плаву та поступово адаптуватись до вкрай важких умов воєнного часу.

Список використаної літератури

1. Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні. *Careerhub*. 2022. URL: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stan/>
2. Василюк Ю., Тимошук Н. Конкурентоспроможність в умовах воєнного стану. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38530/2/FMZKPNES_2022_Vasyliuk_J-Competitiveness_in_conditions_166-167.pdf
3. Гордійчук Д. Збитки України від війни перевищили \$127 мільярдів у вересні – KSE. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/21/692884/>
4. Майже 80% релокованих підприємств відновили роботу на нових місцях. *24 бізнес*. URL: https://24tv.ua/business/relokatsiya-ukrayinskih-pidpriyemstv-mayzhe-80-vidsotkiv-vidnovili_n2188282
5. Підсумки 2021: 7 ключових досягнень Мінекономіки. *Міністерство економіки України*. 2022. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=564df692-5c47-4eb0-b764-51704d25629f&title=Pidsumki2021-7-KliuchovikhDosiagnenMinekonomiki>

6. Програма релокації: 761 підприємство переміщено в більш безпечні регіони. *Міністерство економіки України*. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prohrama-relokatsii-761-pidpriemstvo-peremishcheno-v-bilsh-bezpechni-rehiony>.
7. Обстріли не лякають: українці у жовтні зареєстрували понад 24 тисячі нових бізнесів. *Економічна правда*. Листопад 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/4/693448/>
8. Ситнікова І. Зеленський підписав закон про повернення мита й податків на імпорт та розмитнення авто. *Громадське*. URL: <https://hromadske.ua/posts/zelenskij-pidpisav-zakon-pro-povernennya-mita-j-podatkiv-na-import-ta-rozmitnennya-avto#:~:text=>
9. Шматковська Т. Релокейт підприємств у системі допомоги бізнесу в умовах воєнного стану. *Волинський національний університет імені Л. Українки*. 2022. URL: <https://vnu.edu.ua/uk/news/relokeyt-pidpruyemstvu-systemi-dopomohy-biznesu-v-umovakh-voennoho-stanu>.
10. Шацька З., Костіна Н. Напрями співпраці закладів вищої освіти та підприємницьких структур в умовах післявоєнного відновлення України. *Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації» (7 жовтня 2022 р.)*. Київ, КНУТД. С. 44–45.
11. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. 1436 p. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-48>.